

de **HuB***

Doel-Lillo

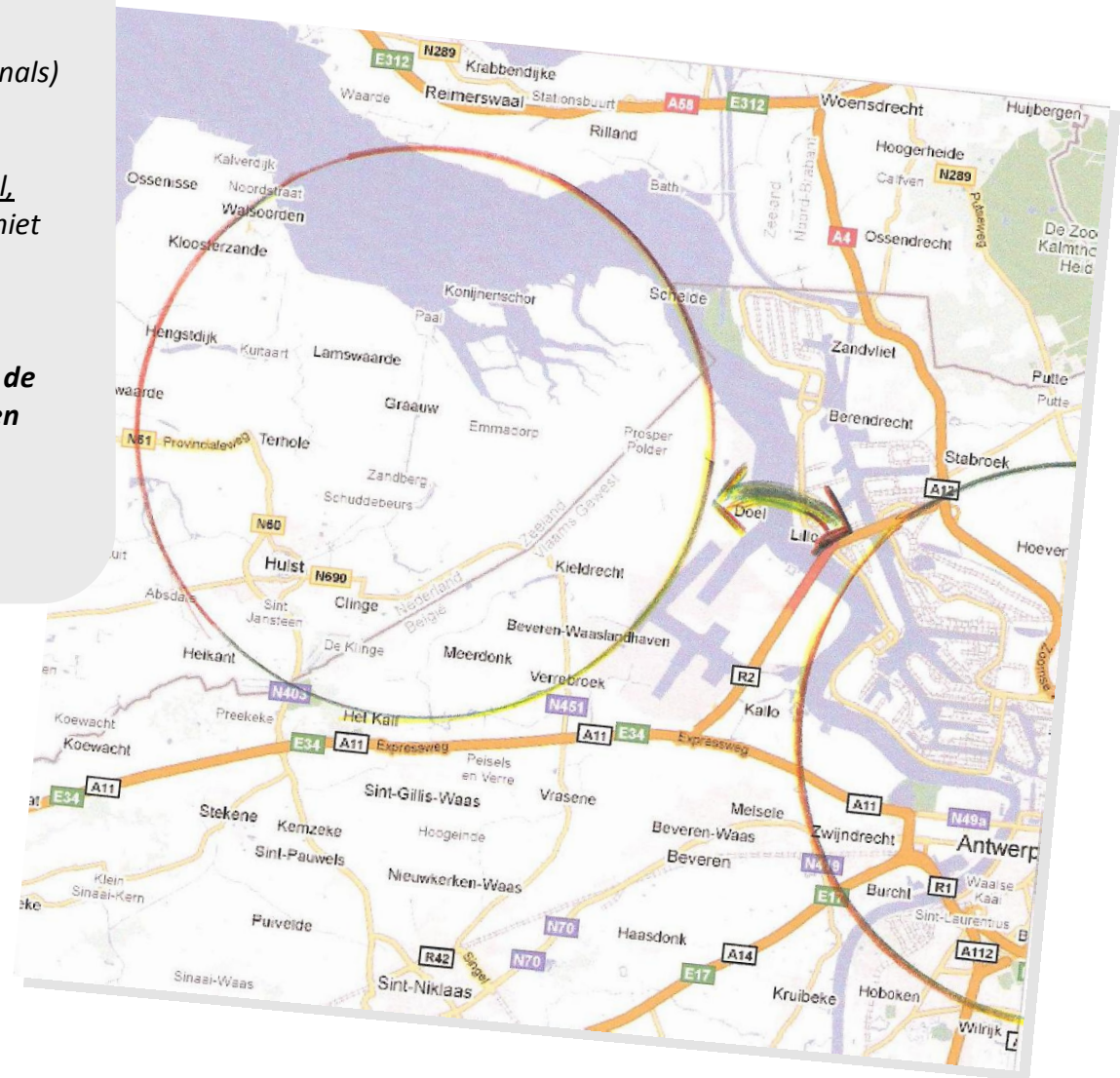
**toekomstschets van dorp, haven en open ruimte
synthese van zachte en harde waarden**

hub =

*hub = luchthaven waar men overstapt op andere vluchten;
zeehaven waar goederen worden overgeslagen en
getransporteerd naar andere verdeelpunten (havens, terminals)*

*hub (Eng.) = naaf. Denk daarbij aan de naaf in een fietswiel,
het middelpunt van de spaken. Zonder de spil kan het wiel niet
draaien, zonder de spil geen 'vooruitgang'*

*hub Doel-Lillo = het overstappunt, de link, de naaf, tussen de
drukke, jachtige, felle en harde waarden van stad en haven
en de rustige en zachte waarden van de polder met haar
dorpjes, natuur en Scheldeleven, samen verbonden in
evenwicht, met economisch impact*

de toekomst is aan de durvers...

*Doel is altijd al een toeristische magneet geweest. **Flandria** is hier ontstaan in de jaren '20 van vorige eeuw op een stoemelingse manier: de patattenboot van Doel naar Antwerpen nam bij het terugvaren wat mensen mee. Van overal kwamen steeds meer en meer mensen met de boten van Flandria en andere rederijen op de dijk flaneren en uitwaaien. Doel was jarenlang het Blankenberge van vandaag. Er waren 20 herbergen, 4 restaurants en enkele hotels.*

*Tientallen **kunstenaars** kwamen naar Doel om er te werken. De luchten boven polder en Schelde, de boeren op het veld, de vissersboten waren dankbare onderwerpen. Sommigen hebben hier zelfs tijdelijk geresideerd: Baeseleer en Servaes zijn de bekendste.*

*Het allereerste prentje van het allereerste stripverhaal van **Suske en Wiske** onderstreept dit. Dit eerste prentje was ook het begin van een onverwacht succesverhaal. Wij hopen met dit pleidooi aan de start te staan van een nieuw succesverhaal.*

Hup Hub-Doel !

Johan De Vriendt
Erfgoedgemeenschap Doel

FLANDRIA

FLANDRIA

INTERPROVINCIALE
ANTWERPEN DOEL
STOOMBOOTDIENST

FLANDRIA

open ruimte - schaarse ruimte

Ruimte wordt schaars, dus duur. De streek rond Doel is historisch poldergebied. Het sluit rechtstreeks aan bij de polders van Zeeuws-Vlaanderen en de kustpolders. Het gaat hier over de poort naar het grootste open-ruimte-gebied van Vlaanderen en Nederland, met landschappelijk, cultuurhistorisch (polder) en natuurlijk (Schelde, schorren,...) zeer waardevol erfgoed en met mogelijkheden voor alternatieve economie (toerisme, gezondheid/wellness, horeca, watersport, jacht, visvangst, natuur- en cultuureducatie, fietstoerisme, landbouw en landschap, kunstateliers, evenementen.)

— *Worden alle mogelijkheden voldoende benut?*

niets dan conflicten

In de omgeving van Doel zijn er in alle domeinen van het ruimtegebruik conflicten: woongebied/haven, landbouw/natuur, landbouw/haven, haven/natuur, bevolking/gezagsdragers.

— *Worden deze conflicten duurzaam opgelost?*

duur-duurzaam

Deze conflicten tracht men momenteel te beheersen door heel dure processen: overheidssubsidie van havenactiviteiten en wegeniswerken voor private economische activiteiten; aankoop en opoffering van verschillende wooneenheden en landbouwbedrijven in een gebied van 50 km² (Doel, Prosperpolder, Kieldrecht, Verrebroek, Kallo, Sint-Gillis-Waas); uitdieping Schelde; aanleg van natuur en dijken; herhuisvesting bevolking; conflictbeheersing en hindermacht; ...

— *Is dit niet TE duur?
Hoe wordt dit verantwoord?*

verlies-verlies

Er is onvoldoende juridische legitimatie voor het verdwijnen van Doel. Er is geen maatschappelijk draagvlak voor de ruimtelijke veranderingen in de ganse streek. Er is geen sensibilisering en geen responsabilisering bij de bevolking. De haven is haar maatschappelijke inbedding kwijtgeraakt door doorgedreven automatisering en globalisering. Er is geen maatschappelijke kosten-batenanalyse waarin men alle actoren/stakeholders betreft en alle belangen en baten calculeert. Het duurzaamheidsprincipe van De Vlaamse overheid is hier ver te zoeken.

— *Zijn er alternatieven?*

Leefbaarheids- en kapitaalvernietiging

Doel is wettelijk nog steeds woon- en landbouwgebied. Het woonrecht wordt voorwaardelijk gegarandeerd (voorwaarde: aflevering bouwvergunning Saeftinghedok). Er wonen ongeveer 300 mensen. Legaal. Er wordt een negatief beeld van Doel opgehangen alsof er niets dan krakers zitten die wat profiteren en de boel leeghalen. Niets is minder waar. De krakers die er nog zijn, zijn gelegaliseerd en betalen maandelijks huurgeld. Er zijn nog 12 eigenaars en onder degenen die genieten van het woonrecht zijn nog een 60-tal oorspronkelijke Doelenaars.

De bewoners van Doel trachten hun buurt leefbaar te houden, maar worden tegengewerkt door een overheid die weigert de huizen volgens de normale geplogenheden te verhuren. De overheid laat de huizen leegstaan en plunderen en vindt daarin een aanleiding om ze af te breken. Een 70-tal huizen zijn reeds afgebroken. Nog 120 huizen staan op de afbraaklijst. In totaal betreft dit een derde van het dorp.

Dit alles gebeurt zonder gewestplanwijziging. Er zijn zelfs woningen, door een afbraakfirma, op last van de Maatschappij Linkerscheldeoever, met inzet van grote middelen, definitief onbewoonbaar gemaakt, zonder 'bevelschrift van de burgemeester en zonder enige vorm van sloopvergunning. Dit is een ongekende kapitaalvernietiging van patrimonium. Om de huizen te verwerven is € 40 miljoen uitgegeven.

Bedreigd patrimonium en erfgoed

In de *Inventaris van het bouwkundig erfgoed* zijn **65 gebouwen** opgenomen. Er zijn er reeds 8 gesloopt, waaronder De Rubenshoeve – de enige polderschuur in situ, erfgoedkundig zeer waardevol – platgelegd na 3 ‘toevallige’ brandstichtingen.

Het dorp is de enige **poldersite** in ons land. Het stratenplan in de vorm van een dambord is niet veranderd sinds de aanleg in 1613. Het 17de eeuwse **Hooghuis** is een beschermd monument, zoals ook de molen, de oudste stenen **molen** van het land (1611) en de enige molen op een zeedijk. De kerk is nog maar pas gerestaureerd. De overheid spreekt herhaaldelijk over het belang van deze historische ‘landmarks’ en beweert dat ze zullen worden behouden in een soort **mini-Doel** naast een nieuw dok. De geplande grootte van het dok (600 meter breed en 3 km lang), de politiek van afbraak waar hele straten worden geliquideerd en de stiefmoederlijke behandeling van het dossier van het Hooghuis zijn hier niet mee te rijmen.

Uniek erfgoed is ook de twee haventjes (Doel en Prosperpolder), de dijken (Scheldedijk en oude zeedijk Zoetenberm), de polder, het dijkgehucht Ouden Doel, Prosperpolder, de monumentale hoeves, de sporen van de aanwezigheid van Rubens en Jan Brant.

Tot in de 18de eeuw was Doel een eiland in de geïnde landen. Daaraan herinneren nog het Schor den Ouden Doel en het Verdrongen Land van Saeftinghe. Lange tijd was Doel een politiek en religieus curiosum waarvan men niet wist wie het

toeviel: de Staatse of de Spaanse (later de Oostenrijkse) Nederlanden.

Doel heeft een bewogen **oorlogsgeschiedenis**: de Tachtigjarige oorlog, de Oostenrijkse en de Napoleontische tijd, 1830, WO I en II hebben hun sporen achtergelaten in het dorp. Doel, Lillo en Liefkenshoek vormen daarbij een onlosmakelijk geheel en zijn nog zichtbare getuigen van de bewogen geschiedenis van de Lage Landen. De link tussen Doel, Lillo, Liefkenshoek en Antwerpen is manifest. Deze geschiedenis wordt fragmentarisch verbeeld in het museum van het Fort van Liefkenshoek. Een breder beleid biedt kansen om van de ganse streek een sterke toeristische en erfgoedkundige aantrekkingspool te maken.

De **polder** van Doel is niet alleen een zeer rijke landbouwgrond, maar sluit tevens naadloos aan bij het open ruimtegebied tussen Stropersbos (Stekene, B) en Perkpolder (Zeeuws-Vlaanderen, NL). Tientallen rendabele landbouwbedrijven worden in de tang genomen door mogelijke havenuitbreiding en discutabele natuurcompensaties. Samen met **Schelde, schorren en slikken** is de polder een Europees vogelhabitatgebied van betekenis. Een geïntegreerd beleid van landbouw-, erfgoed- en natuurwaarden kan van dit gebied een voorbeeldgebied maken.

Het dorp herbergt een grote populatie **huis- en boerenzwaluwen**, cultuurvogels bij uitstek. Natuur- en cultuurhistorisch erfgoed zijn op alle vlakken in Doel verweven.

Doel en polder zijn erfgoedkundig van enorme waarde. Heel dit patrimonium **dreigt te verdwijnen** voor havenuitbreiding en natuurcompensatie, terwijl een geïntegreerd beleid met respect voor alle waarden zelfs meerwaarde zou creëren!

In een gebied van **50 vierkante kilometer** wordt het **landschap** drastisch veranderd: landbouwgebied wordt opgeofferd voor natuur, enerzijds om havenuitbreiding te compenseren, anderzijds als onderdeel van het plan rond de uitdieping van de Schelde. De laatste Scheldepolders dreigen daardoor onherroepelijk te verdwijnen. Talrijke historische hofsteden en bloeiende landbouwbedrijven worden opgeofferd. Een historisch én sociaal-economisch weefsel wordt geliquideerd.

De overheid heeft hier gekozen voor robuuste natuur, terwijl er een duidelijk alternatief is. De habitatregeling van Europa biedt ook de mogelijkheid voor een **geïntegreerd beleid**: weidevogelbeheer in landbouwgebied. Robuuste natuur in de vorm van gesloten natuurgebieden, afgewisseld met landbouwbedrijven die een ecologisch verantwoord grondgebruik plegen, biedt meerwaarde op vlak van ecologie én economie. Een streek waar ook landbouwers zorg dragen voor het landschap is zoveel meer waard. Responsabilisering van de bevolking is één van de hoofdtaken van de overheid.

*De Hub Doel-Lillo als case voor een nieuw beleid,
geïnspireerd door duurzaamheidsprincipe, burgerparticipatie,
schaarsheidsprincipe, én-én-principe,
integratie van zachte en harde waarden.*

Doel en de haven kunnen samen een mooi verhaal vormen!

integratie van zachte en harde waarden. Een rondje Europa...

In **Nederland** is **Pernis** na lange strijd een voorbeeld gebleken van integratie van zachte waarden (bewoning, recreatie, ...) in de harde economische waarde die de haven van Rotterdam is.

Jarenlang was Pernis een geïsoleerd gegeven, maar sinds 2000 is in Nederland - via de **Belvédère-nota** - de integrale aanpak bij ruimtelijke planning een normale zaak. Belvedere is een nieuwe zienswijze op de omgang met het **culturele erfgoed**, op basis van '**behoud door ontwikkeling**'. En het is een nieuwe zienswijze op **ruimtelijke planvorming**. Belvedere is: stimuleren en faciliteren dat cultuurhistorische aspecten integraal en in een vroegtijdig stadium in plan- en ontwerpprocessen worden meegewogen en richtinggevend zijn voor ruimtelijke transformatieopgaven.

Ruimte is schaars en hindermacht (= de procedure-oorlog tussen elkaar bestrijdende belangengroepen) is duur en slopend voor alle partijen. Zachte waarden als erfgoed, natuur, recreatie, toerisme en bewoning worden daarom bij elk ruimtelijk planningsproces geïntegreerd. Medezeggingschap van erfgoed-, natuur- en bewonersverenigingen is daarbij gewone procedure. Dat is de enige weg om **duurzaam** te ondernemen. Dat is ook de goedkoopste manier,

omdat hindermacht en onvoorziene kosten, zoveel mogelijk op voorhand worden uitgeschakeld. Dat is ook de beste manier om een democratisch participatiebeleid uit te voeren. Alle actoren worden gesensibiliseerd. De meerderheid erkent zich dan ook in het eindresultaat waar dan ook verantwoordelijkheid voor wordt gedragen. De eventuele meerkost wordt opgevangen door groter welzijn en dus minder nazorg.

Sinds 2004 is er ook een **Europees kader**. De *Kaderconventie van de Raad van Europa over de bijdrage van cultureel erfgoed aan de samenleving*, kortweg de **Conventie van Faro** (27/10/2005), stelt dat erfgoed een mensenrecht is. De conventie roept op rekening te houden met erfgoed bij het uittekenen van economisch beleid. Op dit mensenrecht kan elk individu en elke 'erfgoedgemeenschap' zich op beroepen. Een 'erfgoedgemeenschap' is elke groep mensen die belang heeft bij het behoud van een stuk erfgoed, zelfs wanneer dit geen eigendom is. Ook het '**Nieuwe Charter van Athene**' van de internationale belangengroep van ruimtelijke planners wil respect voor het culturele erfgoed. De **Verklaring van Portoroz** geeft daarenboven aan erfgoedverenigingen de mogelijkheid medezeggingschap op te eisen in de beleidsvorming.

Nieuwe en oude bewoners van Doel en de tienduizenden bezoekers en vrienden van Doel vormen samen een 'erfgoedgemeenschap'

waarmee volgens de Conventie van Faro omzichtig moet worden omgesprongen. Sinds 2007 is de **erfgoedgemeenschap Doel** opgericht. Het is een internationale gemeenschap die ageert voor een partnerschap met de overheid om de toekomst van de streek veilig te stellen.

Duurzaamheid en levenskwaliteit staan daarin voorop. Veranderingen moeten kunnen, maar die moeten duurzaam worden gerealiseerd, rekening houdend met alle waarden, zowel de zachte erfgoedkundige als de harde economische én in samenspraak met alle actoren (burgers, boeren, milieubeschermers, bedrijven, haven...). Meer nog: zachte waarden als erfgoed, toerisme, de open ruimte van polder, Schelde, slikken en schorren, hebben een grotere toegevoegde waarde dan men zou denken. In Nederland heeft men dit begrepen. Wanneer ook in Vlaanderen?

"(...), **Soft Values Management for Seaports (SVMS)** is, to an extent, already an existing **legal obligation** incumbent upon plan or project proponents. The European Birds and Habitats Directives impose as a legal requirement that cultural values should be taken into account. Also, Strategic Environmental Assessments (SEAs) and Environmental Impact assessments (EIAs) must look into the effects of plans and projects on, among other things, the landscape and the cultural heritage. In our opinion, new port expansion plans and projects can contribute significantly to the maintenance and the development of such values. (...) uit: Eric Van Hooydonk '*Soft values of seaports. A strategy for the restoration of public support for seaports*', p. 115

naar een complete maatschappelijke kosten-batenanalyse

De maatschappelijke kosten-batenanalyse is één van de resultaten van de Beleidsnota Belvedere in Nederland.

Cultuurhistorie, erfgoed en landschap - de leefomgeving van de mens - is van grote **waarde** voor onze maatschappij. Dat wordt algemeen erkend. Toch vertegenwoordigt die waarde nog te weinig kracht in belangenafwegingen en bij investeringsbeslissingen. Een van de redenen hiervoor is dat economische argumenten een steeds grotere rol spelen in besluitvormingsprocessen.

Dankzij onderzoek naar de **baten** van deze zachte waarden komt hier, langzaam maar zeker, verandering in. Steeds vaker blijkt dat investeren in cultuurhistorie of in een cultuurhistorisch planalternatief meer opbrengt in financiële en maatschappelijke zin, dan dat het kost.

Daarnaast kan een **beter inzicht** in financieel-, sociaal-economische en andere baten van cultuurhistorie bijdragen aan een betere uitgangspositie in planvorming en -uitvoering. Een ruimtelijk ontwerp dat zich baseert op de aanwezige cultuurhistorie lijkt in eerste instantie vaak extra kosten met zich mee te brengen. Door ook de opbrengsten en baten in beeld te

brenge, kan deze beeldvorming op z'n minst worden bijgesteld en soms zelfs gekanteld.

Immers, de **waarde is groot**: cultuurhistorie geeft kleur aan onze leefomgeving, maakt deel uit van onze nationale en lokale identiteit, maakt onze geschiedenis tastbaar, genereert inkomsten in de recreatieve en toeristische sector, vormt een ankerpunt in een jachtig bestaan, etc. Maar wat levert dat op in **harde euro's**?

Naast de evidente financieel-economische baten als de waarde van gebouwen, zijn er ook baten die geen geldstromen in beweging brengen, maar soms **wel in geld kunnen worden uitgedrukt**. Mensen blijken het bijvoorbeeld belangrijk te vinden dat een cultuurlandschap behouden blijft voor de volgende generaties. Of ze genieten van het landschap, ook zonder dat dit leidt tot uitgaven voor een kop koffie of huurfiets. Uit onderzoek blijkt dat dit omvangrijke baten zijn, die niet mogen ontbreken in een belangenafweging.

de baten van erfgoed

Steeds vaker worden overheidsinvesteringen in Nederland beoordeeld met behulp van een maatschappelijke kosten-batenanalyse. Met dergelijke analyse worden alle huidige en toekomstige maatschappelijke voor- en nadelen van een project tegen elkaar afgewogen. Anders dan bij een doorsnee financieel plaatje krijgen daardoor ook kwalitatieve belangen, zoals

cultuurhistorie, een plek in de afweging. Deze 'zachte' belangen genereren meestal geen directe inkomsten - je ziet het geld niet echt rollen - maar hebben wel een maatschappelijk rendement dat in geld is uit te drukken. Tot nu toe staan voor cultuurhistorie alleen de kosten op de balans bij een maatschappelijke kosten-batenanalyse. De baten laten zich lastiger becijferen en worden hooguit aangeduid met plusjes en minnetjes. Daardoor ontstaat het beeld dat cultuurhistorie alleen maar geld kost en niets oplevert. Niets is echter minder waar.

Onderzoekster **dr. ir. Elisabeth Ruijgrok**, teamleider milieueconomie bij adviesbureau Witteveen + Bos, toont dit overtuigend aan in het onderzoek '**Economische waardering van cultuurhistorie; een casestudy over de Tieler- en Culemborgerwaard**' (gegevens zie infra).

Om cultuurhistorie economisch te waarderen heeft zij de drie belangrijkste sociaal-economische baten van cultuurhistorie onderzocht: de **recreatieve belevingswaarde**, de **verervingswaarde** en de **woongenotswaarde**. Een cultuurhistorisch landschap is interessant voor bezoekers en trekt toeristen aan. Dat noemt men de recreatieve belevingswaarde. Archeologie, landschap, erfgoed en historische gebouwen dragen daaraan bij. Veel mensen vinden het bovendien waardevol om dergelijk bijzonder landschap te kunnen nalaten aan hun (klein)kinderen. Ze vinden het een mooi idee als er over honderd jaar nog ridderkastelen bestaan,

of dat dijken, kades, huisterpen en vloedschuren laten zien hoe bewoners van het rivierengebied met het overstromingsgevaar zijn omgegaan. Dat wordt de verervingswaarde genoemd. Ten slotte blijken huizen met interessante historische bouwkenmerken meer waard te zijn dan vergelijkbare panden in een nieuwbouwwijk. Dat is de woongenotswaarde.

Het onderzoek van *Ruijgrok* is een primeur. Het is de **eerste empirische studie in Nederland naar de economische waarde van cultuurbehoud**. De methodiek is mede geïnspireerd op vergelijkbare studies die zijn uitgevoerd naar de economische waarde van natuur. Inmiddels zijn er allerlei kengetallen beschikbaar voor waardetoekenning aan natuur, water en bodem in maatschappelijke kosten-batenanalyses. Mede dankzij deze studies heeft het natuurbehoud zich een plaats verworven op de politieke en ruimtelijke agenda.

voorbeeldprojecten

- **Project Strategische ontwikkelingsvisie op het Noordzeekanaal als regio**

In deze studie is verkend hoe een strategisch ruimtelijk perspectief de regio rondom het Noordzeekanaal tot vliegwiel van Amsterdam maakt. Hoe kan de regionale opgave binnen de bestaande institutionele kaders serieus worden aangepakt en waargemaakt? Wat is de betekenis van het Noordzeekanaal en welke kansen worden zichtbaar als het Noordzeekanaal niet als scheiding, maar als samenbindend element wordt ingezet? Als vliegwiel voor Amsterdam en de regio? Dat zijn vragen die in dit onderzoek centraal stonden.
<http://www.belvedere.nu/page.php?section=08&pID=5&mID=3&prID=425>

- **Project Polder Mastenbroek**

Met dit Belvedere-project is de polder Mastenbroek op de kaart gezet, niet alleen fysiek maar ook – en vooral – mentaal. Bewoners, bezoekers en beleidsmakers zijn de waarde van een van Nederlands oudste polders in gaan zien.

De polder Mastenbroek is een weids en landschappelijk uniek veenweidegebied. De grote open ruimten tussen het strakke wegenpatroon, de weteringen en de agrarische bebouwing - deels nog op huisterpen - zijn karakteristiek voor deze polder.

Het gebied ligt ingeklemd tussen de stedelijke centra van Zwolle en Kampen en heeft te maken met problemen zoals die ook in het Groene Hart spelen. De open ruimte wordt bedreigd door woningbouw, nieuwe bedrijventerreinen en infrastructuur, terwijl de belangrijkste drager van het landschap - de melkveehouderij - economisch onder druk staat en dreigt te verdwijnen. Het risico is groot dat de polder verwordt tot een restgebied voor allerlei (ongewenste) ruimtelijke ontwikkelingen.

<http://www.belvedere.nu/page.php?section=08&pID=5&mID=3&prID=153>

Doel behouden loont!

De hub Doel-Lillo kan zorgen voor een economische heropleving van de streek op basis van de integratie van harde (industrie en haven) en zachte waarden (horeca, toerisme, cultuur, kunst, erfgoed, recreatie, wellness, open ruimte, ...) en betekent dus een meerwaarde voor haven en stedelijk gebied. Het Deurganckdok biedt 3 personen per hectare werk. Dit kan ook bereikt worden met een meer gediversifieerd beleid waar op een evenwichtige manier zowel de zachte en de harde waarden van havenactiviteiten, dorp en hinterland worden ontwikkeld. Een maatschappelijke kosten-batenanalyse zoals hierboven geschetst kan hiervoor de basis leggen.

Troeven van Doel: poort tot de open ruimte; ligging aan de Schelde; historische band met Antwerpen; havenactiviteiten, landbouw en natuur met perspectieven.

Lillo en Doel horen samen, historisch en toeristisch. Door hun ligging zijn ze de ideale hub tussen stad en platteland, tussen haven en polder. Zo kan bijvoorbeeld Liefkenshoek Doel niet vervangen omwille van haar besloten ligging midden in de haven. Het is een historische site met interessante museumfunctie, maar het heeft niet de bruisende uitstraling van Lillo en de gediversifieerde mogelijkheden van Doel. Doel is daarenboven een meerwaarde voor de culturele ontsluiting en het toerisme in de haven omdat het de poort is tot de grootste open ruimte die Vlaanderen en Nederland rijk is, een poldergebied met kleine dorpskernen,

grenzend aan belangrijke natuurgebieden (de Zeeschelde, schorren en slikken, Saeftinghe, Stropersbos, Klingse bossen, krekengebied).

Jaarlijks worden 60 000 mensen overgezet met een gratis overzetsdienst op zaterdag, zondag en feestdagen tussen Pasen en eind september. Deze regeling is verouderd en dateert van de tijd dat mensen tijdens de week niet vrij waren. Deze regeling geldt nog enkel de overzet tussen Doel en Lillo. Alle andere belangrijke overzetsdiensten in de streek hebben zich aangepast aan de nieuwe eisen voor streektoerisme. Dat er interesse is voor uitbreiding van deze dienst bewijst de huidige massale opkomst. Voor sommige bevolkingsgroepen is deze overzetsdienst zelfs haast 'onvervangbaar'. Het is één van de weinige trips die kinderen van orthodoxe Joden zelfstandig mogen doen. Waarschijnlijk omdat de route langs deze overzet de kinderen ver van verkeer en horeca houdt en hen laat genieten van gezonde zee (schelde)lucht en boerennatuur.

Een studie van Toerisme Provincie Antwerpen wijst uit dat in Antwerpen alleen al het fietstoerisme goed is voor 1.745 banen en een jaaromzet van maar liefst 80 miljoen euro.

Laat ons dit vertalen naar Doel.

Laat ons Doel uitbouwen als een toeristische hub tussen Antwerpen, het Waasland en Zeeuws-Vlaanderen én laat de boot dagelijks varen om het woon-werk-verkeer Antwerpen-Waasland te verlichten en zowel Doel als heel Vlaanderen zal er wel bij varen.

Doel behouden loont voor de haven!

In het verleden was het de normaalste zaak om in de haven de overslag van goederen te bekijken. Ontelbare haventaferelen zijn er geschilderd en de sfeer in de haven was brilliant in alle opzichten. Die belangstelling is de haven ergens onderweg in de twintigste eeuw kwijtgeraakt. Het zijn nu machines die het werk doen. Spullen zitten in containers en mensen zijn niet meer welkom. Dientengevolge is niemand meer echt trots op de haven.

Havenactiviteiten zijn een noodzakelijk kwaad geworden en als er uitgebreid moet worden, dan wordt dat gezien als een groot offer voor de omgeving.

De haven is zijn maatschappelijke inbedding kwijtgeraakt. Door de specifieke locatie van Doel is het mogelijk om de relatie tussen vrijetijdsbesteding en havenactiviteiten te herstellen. Doel is dan een dorp in/naast de haven met verschillende functies. In de volgende teksten wordt uiteengezet hoe dit kan gebeuren.

Ook verwijzen we graag naar het boek van Eric Van Hooydonk *'Soft values of seaports. A strategy for the restoration of public support for seaports'*, waarin hij pleit voor een havenbeleid waarin ook zachte waarden als toerisme (havenrondvaarten), erfgoed (het levende verleden van de haven) en horeca hun plaats vinden. Hij durft daarin zelfs toe te geven dat deze activiteiten soms grotere meerwaarde creëren dan de eigenlijke havenactiviteiten.

dorp als unieke meerwaarde voor de haven visietekst Doel 2020

Al jarenlang wordt Doel uitgespeeld tegen de Antwerpse haven. Of omgekeerd. In feite is dit een compleet overbodige tegenstelling en zouden de belangen van beide moeiteloos bij elkaar kunnen aansluiten. Doel kan uitgroeien tot een landelijk en historisch waardevol rustpunt aan de rand van de haven via een aanbod van horeca-bedrijven en kunstateliers, terwijl de haven met haar uitgestrekte Schelde-panorama's een belangrijke artistieke dimensie kan bieden aan Doel. Het is tenslotte het laatste dorp dat nog gelegen is aan de oevers van de Schelde: **een unieke kleinschalige oase in een grootschalig maritiem landschap**.

Vanuit het centrum van Antwerpen kan een stroom van toeristen en Antwerpse bezoekers op gang worden getrokken die per boot een polder-rondvaart maken via diverse bestemmingen op beide Schelde-oevers.

Veel havensteden ter wereld kunnen ons dat benijden. Op Vlaams niveau blijft het conflict tussen de haven en Doel intussen de illustratie van één jammerlijk gemiste kans. Als bepaalde overheden verder kunnen gaan met de afbraak van Doel, zagezegd in het belang van de haven, betekent dat in feite een belangrijk verlies voor de haven. Want Doel zou nogal wat belangrijke functies voor die haven kunnen vervullen.

meerwaarde voor havenbedrijven

In de ruime omgeving van Doel liggen tientallen grote bedrijven met massa's werknemers en een stroom van commerciële bezoekers en klanten. Als Doel, net zoals Lillo-Fort aan de overzijde van de Schelde, mee een rol kan spelen als ontspannings- en rustpunt aan de rand van de haven, biedt dat een belangrijke meerwaarde voor die havenbedrijven. Een etentje of een gezellige pint met klanten aan de prachtige Scheldeoevers, temidden van een rustiek gerenoveerd polderdorp, is immers meer dan welkom: in de wijde omgeving is aan die kant van de Schelde nauwelijks een degelijk horeca-aanbod te vinden.

De unieke ligging van het dorp met zijn opvallend raster- stratenpatroon en zijn merkwaardige contrasten (de oude windmolen tegenover de kerncentrale), geven het een uitgesproken artistiek karakter. Bovendien beschikt het dorp over een ongemeen rijk architecturaal-historisch aanbod. Er is het 17de-eeuwse Hooghuis (dat nog toebehoorde aan de familie Rubens), de neo-barokke kerk, de oude pastorie met haar prachtige tuin en de vele als waardevol erkende woningen.

kunst en poëzie

Doel is in de eerste plaats belangrijk als woongemeenschap. Maar het kan als kunstenaarsdorp een belangrijke meerwaarde krijgen die het dorp snel als volwaardige gemeenschap terug op de kaart zou zetten:

vandaag vervallen en verdwenen huizen kunnen worden gerenoveerd of heropgebouwd tot kleinschalige galerijen en ateliers voor kunstenaars. Meerdere voorbeelden in binnen- en buitenland bewijzen hoe bijzonder leefbaar dat kan zijn. Allerlei artistieke evenementen kunnen inpikken op de maritieme kunst, in een dorp dat middenin de haven én langs de Schelde ligt. De Antwerps-Wase regio telt talrijke maritieme kunstenaars die intussen nog geen eigen plek hebben verworven. Een (vandaag nog onbestaand) *Museum voor Maritieme Kunst* kan hier aansluiten bij het sociale leven van een havengemeenschap: die heeft immers alles te danken aan die stroom en ziet dat dan ook graag artistiek uitgedrukt.

Grote welkomst-kunstwerken aan de beide Scheldeoevers in Doel en in Lillo-Fort kunnen de in- en uitvarende maritieme bezoekers welkom heten in Antwerpen of een "tot ziens" symboliseren: Doel en Lillo-Fort zijn immers de eerste levensgemeenschappen die schepen ontmoeten als zij de grens overvaren.

Het is opvallend hoe rustig het is in Doel, ook middenin de werkweek. Dat is dan deels te danken aan de Leefbaarheidsdijk die de Vlaamse overheid liet aanleggen tussen het dorp en het Deurganckdok. Maar ook aan het authentieke polderlandschap met zijn mengeling van landbouwgronden en natuurwaarden. Die rust versterkt de artistieke ontroering die het dorp uitstraalt. Iets wat bijvoorbeeld een verdere

uitbouw van de bestaande poëziewandeling in Doel extra zinvol zou maken. Poëziehappenings rond een thema zoals “poëtische haven” zijn voor Doel dan ook bijzonder geschikt.

gastronomie aan de Scheldeoevers

Gastronomisch heeft Doel een rijke traditie. Van heinde en verre zakte men naar het dorp af voor de jaarlijkse palingfeesten. Bedrijven uit het havengebied van de linkeroever maken tot de dag van vandaag graag gebruik van de horeca-faciliteiten die het dorp nog biedt.

Een compleet dorp dat gastronomie koppelt aan artistieke meerwaarden, scoort op zoveel plaatsen uitstekend, en dat zou in Doel niet anders zijn. De haven kan van een dergelijke ontwikkeling profiteren om de talrijke bezoekers informatie te verschaffen over het reilen en zeilen van een moderne haven en over de verdere uitbouw van die haven. Naast het poldermuseum en het havencentrum in Lillo-Fort zou een havenmuseum, met onder meer de gerestaureerde kogge, één van de attractiepunten van Doel kunnen worden, mede in het belang van de haven.

Overheid en bedrijven leveren al jaren belangrijke inspanningen om de industriële omgeving in de haven te verfraaien. Op de rechteroever wordt in het kader van het strategische plan voor de haven veel aandacht besteed aan de zachte waarden. De ruimere landschappelijke omgeving, aansluitend bij het Verdrongen Land van

Saeftinghe, maakt Doel des te aantrekkelijker voor wandelaars en fietsers. Landschappelijke en bouwkundige kwaliteiten kunnen er moeiteloos hand in hand gaan met de havenactiviteiten van vandaag en morgen.

rondvaart

Vandaag bestaat tijdens de weekeinden van het zomerseizoen een – gratis – veerdienst tussen Lillo-Fort en Doel. Elk jaar lokt die 50.000 passagiers, wat voor een veerdienst in Vlaanderen een absoluut record is. Nog elk jaar stijgt dat aantal met pieken tot 3.600 opvarenden per weekeinde: tussen 2006 en 2007 groeide het aantal “overzetters” met 10.000. Ten slotte is de rederij Flandria destijds ook begonnen als “aardappelboot” die per boot aardappelen ging ophalen in Doel om die te verkopen in de stad.

Een rustiek herboren Doel kan dan ook één van de attractiepunten worden van een rondvaart die, vertrekkend vanuit het centrum van Antwerpen, meerdere polderbestemmingen met elkaar verbindt : via Antwerpen-Linkeroever (waar de aanlegsteiger wordt hersteld), Kallo en Liefkenshoek (dat ook volop toeristisch wordt geherwaardeerd) is Doel de volgende bestemming om dan via Lillo-Fort terug te keren naar Antwerpen-centrum. Naast de klassieke toeristen kunnen duizenden Antwerpenaren hier een perfecte weekeinduitstap in vinden.

oplossing voor mobiliteitsproblemen

Zowel vanuit de politieke als de economische wereld werd er al voor gepleit om de veerdienst het hele jaar door te laten varen, ook tijdens de week. Dat kan ondermeer de kans bieden aan talrijke werknemers om een hele omweg via Antwerpen te vermijden wanneer zij, van op de rechteroever, naar hun werk willen aan de overzijde van de Schelde. Voor wie tewerkgesteld is in dit gedeelte van de haven zou een woning in Doel heel wat mobiliteitsmiserie kunnen besparen. Die vraag bestaat trouwens vandaag al. Het Scheldedorp zou tevens een oplossing kunnen bieden voor de toenemende woningnood in de regio.

Met dit alles wordt een hechtere band gesmeed tussen de beide oevers en tussen polder en stad, via de gezamenlijke slagader Schelde. Die vormt inzake tewerkstelling, economische belangen, recreatie en natuurbehoud één gezamenlijke, vitale navelstreng tussen beide Scheldeoevers en is hét bindmiddel tussen de Antwerpse haven en de Waaslandhaven.

lessen trekken

Eerlang wordt besloten over de toekomst van de linker-Scheldeoever. De initiatiefnemers van deze oproep leggen hun toekomstvisie voor het Dorp Doel vandaag dan ook op tafel, met alle begrip voor het belang van de haven en haar maatschappelijke waarden.

Zij achten een zoveelste conflict tussen een dorp dat vecht om te overleven, en een haven die in alle richtingen tegelijk wil uitbreiden zonder dat de noodzaak daartoe op een sluitende manier wordt bewezen (en zonder dat de consequenties inzake mobiliteit bekend zijn), volstrekt overbodig.

Het Vlaamse én het Antwerpse beleid zouden hun lessen mogen trekken uit de geschiedenis van Oosterweel, Oorderen, Wilmarsdonk en Lillo op de rechteroever, zoveel jaar geleden. Een haven dient geen bedreiging te zijn voor haar menselijke omgeving.

Vroeger fungeerde de haven, via massale gebiedsuitbreidingen en allerlei zware vervuilingen en afvalschandalen, geregeld als een vijand voor haar omwoners. Dergelijke “oplossingen” zouden de dag van vandaag niet langer aan de orde mogen zijn. Het beleid dient intussen te steunen op synergieën, op het verzoenen van belangen tot meer harmonische ontwikkelingen die elkaar ondersteunen en versterken in plaats van mekaar in de weg te lopen.

parel in de wereldhaven

Voorbeelden in buurlanden, zoals het samenleven van het dorp Pernis met de haven van Rotterdam of het dorp Mardycke met de haven van Duinkerke in Frankrijk, zouden inspirerend mogen zijn voor een economie op mensenmaat.

Zelfs de havenexpansie van Zeebrugge slaagt erin om het dorp Zwankendamme te laten voortbestaan middenin de haven. Een moderne, actieve havengemeenschap kan zich blijkbaar op zoveel plaatsen naadloos verzoenen met haar omgeving. Waarom dan hier niet?

Doel is een uniek en onvervangbaar gegeven als laatste historisch polderdorp aan de oever van de Schelde. Het dorp is géén vijand van de haven. Het kan integendeel één van de parels worden aan de kroon van een wereldhaven.

Politici en havenbazen met een visie zouden dat mogen begrijpen.

KunstDoel pleit voor een kunsteventendorp

KunstDoel wil in het maatschappelijke debat bijdragen tot een sociaal en economisch verantwoorde oplossing om het met afbraak bedreigde polderdorp Doel te behouden als landelijk rustpunt aan de Antwerpse haven, een plaats waar allerlei culturele en kunstzinnige initiatieven worden ontwikkeld en dat als dusdanig een culturele meerwaarde en toeristische trekpleister kan zijn.

KunstDoel is gegroeid als een spontane en menselijke reactie op het huidige overheidsdiscours over de bestemming van Doel, dat ons inziens niet meer in overeenstemming is met de gewijzigde omstandigheden aangaande de verdere uitbreiding van de haven van Antwerpen.

De inpalming voor industriële en havenactiviteiten van de polders op de linker Scheldeoever begon in de jaren '60 van vorige eeuw. Een lang verhaal van burger- en boerenverzet, van ellende, maar ook van creativiteit ving aan.

In 1995 doken de eerste plannen op voor een getijdendok ten zuiden van Doel. Ondanks een leefbaarheidsstudie die aantoonde dat de meerderheid van de 900 bewoners met dit Deurganckdok kon leven, werden de Doelenaars

aangepord hun huizen aan de overheid te verkopen. Ondanks de inzet van actiegroepen en van nieuwe en oude bewoners (nu nog steeds 359 mensen volgens de bevolkingsstatistiek Beveren) werd het merendeel van de huizen niet meer verhuurd. Verval door onbruik, vandalisme en plundering geven de overheid nu de gedroomde aanleiding om tot afbraak over te gaan. Meer dan de helft van het dorp zou worden platgelegd. Een brute daad van patrimoniumvernietiging, want Doel is nog steeds officieel woon- en landbouwgebied.

Het Deurganckdok is sinds 2005 operationeel, maar hoewel de capaciteitsbezetting beneden verwachting blijft en het spoor- en wegennetwerk niet volstaan om de verkeerstoename te verwerken, wordt door haven en overheid luidop gedroomd van een nieuw dok, pal over Doel. [*eigenlijk hoeft hier niet de naam te vallen tenzij misschien op deze manier: het kind is niet eens gemaakt, maar draagt al de naam Saeftinghedok*]. In steeds meer politieke en industriële kringen groeit daarenboven de overtuiging dat de verdere uitbouw van de Antwerpse haven als [*hoofdzakelijk*] logistiek centrum voor overslag van goederen weinig economische meerwaarde biedt, zelfs niet op het vlak van de tewerkstelling, maar dat het integendeel tot verkeerscongesties zal leiden en het milieu zwaar zal belasten.

Hoewel de behoefte aan een tweede containerdok nu dus veel minder acuut is

geworden, komt de Vlaamse regering toch niet terug op haar eerdere afbraakbeslissing. Op 23 maart 2007 werd het woonrecht nog wel met twee jaar verlengd tot 2009, maar daarna dreigt het dorp met de grond gelijk gemaakt te worden, althans op enkele gebouwen na (kerk met begraafplaats, Hooghuis, molen), die als eenzame getuigen tussen de containertorens zullen herinneren aan een verloren gemeenschap. Want dat wordt voorlopig waarschijnlijk in eerste instantie de nieuwe bestemming van Doel: een opgespoten zandvlakte die plaats zal bieden aan de opslag van containers. [*dat kunnen we maar gissen*]

Het druist tegen het billijkheidsgevoel van veel medeburgers in dat een leefbare en historisch waardevolle dorpgemeenschap zonder echt dwingende economische redenen moet verdwijnen. Dankzij de groene geluidsbarrière vormt het Deurganckdonk absoluut geen belemmering voor de leefbaarheid.

Het dorp leent zich als vanzelf voor een culturele bestemming. De contrasten (kerncentrale - molen, haven - polder); de ligging aan de Schelde met haar vergezichten, wandeldijk en de veerdienst Doel-Lillo; de uiterst zichtbare en bewogen geschiedenis; het hinterland met drukke havenactiviteiten en verstilde polderlandschappen en natuurgebieden; de nabijheid van het Verdrongen Land van Saeftinghe... De uitzonderlijke infrastructuur in het dorp geeft ongeziene mogelijkheden voor

... naar winst

kunstprojecten, ateliers en winkeltjes. Er zijn cafés en restaurants. Er is een cultureel complex met conferentieruimte en een volledig ingerichte filmzaal. Er is de dijk en de haven, die reeds als decor dienden - en dienen - voor grote kunst- en poëzieprojecten. Er is het park van Doel. Er is het landschapspark rond Doel dat uitnodigt tot fietsen en wandelen. Mits enkele relatief kleine saneringsinvesteringen kunnen grote en kleine gebouwen perfect in hun huidige constellatie bewaard blijven en, als een oase van rust te midden het havengedruis, een uitgelezen plek zijn om allerlei culturele initiatieven te ontplooiën. Doel is een plek waar stedelingen en bezoekers van de haven zich even aan de drukte kunnen onttrekken. Doel kan een grote toeristische meerwaarde zijn voor heel de streek, niet alleen de regio Waasland, maar ook Antwerpen, Zeeuws-Vlaanderen en wijde omgeving.

18.

stemmen van overal

Jan Denissen

voorzitter Heemkunde Gouw Antwerpen

“Vorige week waren wij deelnemers aan het colloquium "Erfgoed buiten" ingericht door De Liereman, het VIOE en R-O Vlaanderen. Dit internationale colloquium stelde dat cultuurhistorie dient meegenomen te worden bij het uittekenen van nieuw in te richten landschappen. Herhaaldelijk werd hier door de Nederlanders naar het Belvedere-rapport verwezen. Doel is echter een goed voorbeeld van hoe het niet moet. Als oud-inwoner van Lillo, en dus gebuur, ondersteunen wij ten volle de actie die u voert.”

Jaap Meihuizen

Ondernemer

“Het past de gemeenschap met grote zorg om te gaan met haar erfgoed en zo moeten ook kleine en zogenaamd "zachte" activiteiten met de grootste zorg omringd worden. Het is namelijk dat wat "zacht" lijkt in de mens dat de deur vormt tot de essentie van de mens.”

Engel Reinhoudt

Stichting Goed Zeeuws

“Een baken op 't land, is een Doel voor een zee (van mensen)”

Joke van Leeuwen

Stadsdichter Antwerpen

“Een Vlaams Ruigoord, dat is geen verkeerd idee!”

Linda Van Mieghem

Jeugdacteur

“Vreemd hoe bij een soms verkeerd gemaakte of voorbijgestreefde beslissing, de klok nooit nog kan teruggedraaid worden. Zaken durven herbekijken is geen teken van zwakte, maar van intelligentie.”

Roel During

Assistent Professor Ruimtelijke Planning en Erfgoed, Wageningen, Nederland

“Met veel belangstelling heb ik mij verdiept in het argumentatielandschap rondom het verdwijnen van Doel; heb het dorp bezocht en kwam tot de conclusie dat het zeker bewaard moet blijven.”

Tiziana Monterisi

naturalmentearchitettura

“La sottoscritta sostiene la richiesta di mantenere il comune belga di Doel come ‘villaggio di eventi artistici’”

Gert J. Peelen

journalist, publicist, programmamaker, dichter

“Wat is het leven zonder Doel? Maak van dit dorp - zo heerlijk dicht bij ook voor de noordelijke taalgenoten - het Ruigoord van Vlaanderen. Wat nou Watou? Doel!”

Jeugdhuis Tongeluk

“Dit land kan nog wel een stuk charme en gezelligheid gebruiken.”

Cindy Peustjens

“Ik werk als cultuurantenne te Borgerhout en wordt dagelijks geconfronteerd met vraag naar ruimte. Vele kunstenaars en artiesten hebben lokalen nodig om te repeteren, expositie te houden, ... Dus een dorpje zoals Doel is bij uitstek een ideale plek voor alle ‘kunstminded people’ onder ons. Laat ons alvast dromen en hopen dat het er mag/kan komen.”

Bloemlezing uit de tot nu toe 1800 ondertekenaars van de petitielijst ten voordele van een kunstevenementendorp en de 100 erfgoed- en landschapsverenigingen die het memorandum van de Erfgoedgemeenschap Doel hebben ondertekend.

MKBA (maatschappelijke kosten-batenanalyse)

- **Economische waardering van cultuurhistorie**
case studie Tieler- en Culemborgerwaard (2004; dr. E.C.M. Ruijgrok, Witteveen + Bos; i.o.v. de provincie Gelderland en projectbureau Belvedere)
<http://www.belvedere.nu/downloadfile.php?bestand=download/1207228617Economische%20waardering,%20Tieler-%20en%20Culemborgerwaard.pdf>
- **Cultuurbehoud loont!**
eerste aanzetten tot een economische waardering van cultuurhistorie (2004; samenvatting van bovenstaande studie)
<http://www.belvedere.nu> > bibliotheek > publicaties belvedere
- **Op weg naar een MKBA-methodiek voor cultuurhistorie**
(2004; Witteveen + Bos, E. Ruijgrok; i.o.v. NWO-programma Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling.
- **Eigen haard is goud waard**
Over de economische baten van cultuurhistorisch erfgoed (2008; Tom Bade en Gerben Smid, Triple E; i.o.v. de gemeenten Arnhem, Rotterdam, Leiden, Delft, Alkmaar, Buren, het NRF, de RACM en projectbureau Belvedere)
<http://www.belvedere.nu/page.php?section=10&plD=9&mID=4&bID=423>

- **Digitale handleiding Belvedere & Financiering**
Deze handleiding stimuleert creatief en innovatief denken in de financiering van Belvedere-projecten, door opbrengsten inzichtelijk te maken.
http://www.belvedere.nu/finance_popup.php?plD=122
- **Belvedere en ontwerp: rapport waarin de dialoog wordt aangegaan met de ontwerpwereld**
<http://www.belvedere.nu/page.php?section=10&plD=9&mID=4&bID=274>
- **Investeren in het Nederlands Landschap**
Opbrengst: geluk en euro's (2007; ministerie van LNV m.m.v. MNP, SCP, RPB en Witteveen + Bos; i.o.v. ministerie van LNV). Korte samenvatting: Er zijn altijd mensen geweest die zeggen dat het niet zo erg is dat het landschap verdwijnt, omdat de functies van het landschap nu eenmaal zijn veranderd. Dit onderzoek laat zien dat het herstel van het landschap juist een functie is die niet alleen bijdraagt aan geluk, maar ook economisch interessant is. De kosten en baten van verfraaiing van het landschap zijn onderzocht voor de gebieden Hoeksche Waard (zeeklei), Meierij (zandgrond) en Hondsrug (hoogveen en zandgrond). De resultaten zijn bij wijze van „theoretische exercitie” vervolgens voor heel Nederland „opgeschaald”. De kosten voor de opwaardering van het hele Nederlandse cultuurlandschap zouden dan 8,83 miljard euro bedragen. De baten komen hierbij uit op 26,7 miljard euro. Het positieve saldo is 17,9 miljard euro. Het bruto nationale product van Nederland is ongeveer 600 miljard euro per jaar.

De 17,9 miljard euro aan baten na de ingrepen in het landschap zijn geen jaarlijkse baten, maar „een totaal over een oneindige reeks, wat ruwweg overeenkomt met een totaal over 100 jaar”. Het gaat dan om dingen als een aantrekkelijk vestigingsklimaat, dat essentieel is voor de ontwikkeling van een hoogwaardige kenniseconomie; om de huizenprijzen, die aantoonbaar stijgen als huizen in een groene en goed ontsloten omgeving liggen; om recreatie en toerisme; ... Het verfraaien van het cultuurlandschap leidt ook tot „tevredenheid, geborgenheid en geluk”, aldus het onderzoek. Een aantrekkelijke groene omgeving helpt om tot rust te komen en stimuleert bewegen. Onrechtstreeks leidt dit ook tot winst op het vlak van gezondheidszorg en sociale welbevinden. Daar profiteert iedereen van.

- **Schoonheid is geld**
Naar een volwaardige rol van belevingswaarden en maatschappelijke kosten-batenanalyses (2005; Nai Uitgevers / RPB).
- **Werkspoor**
Vanuit kunst en wetenschap benadert de stichting gebieden die een functieverandering ondergaan. Met deze multidisciplinaire benadering wil de stichting inzicht krijgen in en bijdragen aan de ervaring en het gebruik van een gebied. Zo wil zij kunst en wetenschap een rol laten spelen bij de ontwikkeling, planning en inrichting van steden en landschappen.
<http://www.werkspoor.org/werkwijze.shtml>

bronnen

1. beleidsnota belvedere in Nederland: cultuurbehoud loont: meer dan 400 projecten zijn gerealiseerd, waarvan vele van de grootte van Doel.
<http://www.belvedere.nu>
2. visietekst Doel2020 (10.000 bezoekers Doelse feesten, 60.000 gebruikers overzet...) en open brief KunstDoel (1800 ondertekenaars, tientallen activiteiten, praline, juweel, dorpsdichter, film, foto, beeldende kunst, muziek,...)
<http://www.doel2020.org>
<http://www.kunstdoel.net>
3. memorandum 'Erfgoed een mensenrecht: ook in Doel' van de Erfgoedgemeenschap Doel (onderschreven door 100 erfgoedverenigingen in Vlaanderen en Nederland).
4. boek 'Soft values of seaports'. A strategy for the restoration of public support for seaports' Eric Van Hooydonk (Prof of Law, University of Antwerp), Garant, Antwerpen/ Apeldoorn, 2007

Colofon

Deze brochure werd samengesteld en uitgegeven door “Erfgoedgemeenschap Doel”.

Meer weten ?

Erfgoedgemeenschap-Doel@hotmail.com

foto's — Stefaan Willaert, Johan De Vriendt

vormgeving — **StiPdc.com**

